

Фінанси і банківська справа

УДК 339.72:336.71(477)

І.Б. Філонова

Стратегічні аспекти сталого розвитку банківської системи України під впливом глобалізаційних процесів

Висвітлено основні аспекти впливу фінансової глобалізації на діяльність банків; систематизовано проблемні чинники, які гальмують розвиток банківської системи України; визначено перспективні напрями сталого розвитку вітчизняного банківського ринку, розроблено пропозиції щодо підвищення фінансової стійкості українських банківських установ з метою збереження їхніх конкурентних позицій на міжнародній арені. Ключові слова: глобалізація, банківські системи, банки, фінансова криза.

Відомо, що на сучасному етапі розвитку цивілізації, коли національні процеси виробництва, обміну і споживання благ втрачають свою автономність і відбуваються як єдиний процес, держави вже не в змозі ефективно впливати на економічні процеси, а грошово-кредитна політика вже не може функціонувати ізольовано. Усе це ніщо інше, як посилення впливу глобалізаційних процесів на всі сфери життя суспільства і на банківську діяльність зокрема.

Актуальною проблемою сьогодення є зростання частки іноземного капіталу в банківській системі України. Важливим є питання визначення ступеня відкритості вітчизняного банківського сектора для іноземних інвесторів, форм присутності та рівня впливу транснаціональних банків на розвиток економіки України.

Нині тема участі іноземного капіталу в українському банківському секторі інтенсивно досліджується науковцями. Впливу іноземного капіталу на банківський сектор присвячені праці таких вітчизняних і зарубіжних вчених, як: О. Барановського, Т. Смовженко, Н. Шелюдька, Дж. Маршала, Т. Альтмана та ін. Але незважаючи на кількість публікацій за цією тематикою, питання особливостей функціонування іноземних банків в банківському секторі України залишається відкритим.

Мета даного дослідження – з'ясувати причини нинішньої фінансової кризи, виявити вплив глобалізаційних процесів на діяльність банківських установ їх роль у поширенні кризових явищ на світових фінансових ринках та окреслити ключові напрями використання уроків кризи для подолання негативних наслідків у вітчизняній банківській системі.

Фінансова глобалізація, що супроводжується формуванням транскордонного капіталу та підвищенням його мобільності, утворенням транснаціональних банків і розгалуженою мережею офшорних юрисдикцій, з одного боку, відкриває нові можливості для країн і компаній, а з іншого – істотно підвищує ризик фінансових криз та полегшує поширення негативних явищ у світі. Так, світова фінансово-економічна криза, що розпочалась у 2007 р., трансформувалася в масштабну рецесію і поступово набирає ознак тривалої депресії. Зазначимо, що на початок 2010 р. загроза дефолту виникла в Греції, де борг становить 112% ВВП. Кризові прояви мають значення і в таких країнах, як Ірландія, Італія, Португалія та Іспанія, де державний борг, за підрахунками економістів, становить майже 74% ВВП. У Болгарії, Фінляндії та на Кіпрі дефіцит державного бюджету перевищив дозволених 3%. Усусільнення приватних збитків та нарощування дефіциту бюджету в багатьох країнах супроводжується

© І.Б. Філонова, 2011.

ся збільшенням державного боргу, а відтак існує ймовірність другої хвилі кризи [1, с. 11]. На думку Г.ж. Колодка, порушення у світовій економіці не зводяться лише до фінансово-економічної кризи. Започаткувало їх серйозне фінансове потрясіння, яке швидко перекинулось на сферу виробництва. Тепер криза охопила соціальну сферу, з якої поступово перепливає у сферу політичну. І на все починає накладатися криза у сфері цінностей та ідеології [2, с. 4]. Лауреат Нобелівської премії з економіки П. Кругман у своїй праці «Повернення Великої Депресії» відмічає, що нинішній економічний спад з певними періодичними піднесеннями триватиме не менше 10 років [3].

Загалом, починаючи з 1930-х рр., економіки різних країн та регіонів пережили кілька криз, включаючи розпад системи фіксованих валютних курсів у 1973 р. (табл. 1).

На думку М.І. Туган-Барановського, кризи розхитують основи капіталістичного ладу і в кінцевому результаті сприяють його соціалізації [4, с. 60]. Незважаючи на схожість проявів кризових наслідків (безробіття, інфляція, падіння купівельної спроможності), фінансово-економічні кризи мають свої особливості для різних країн, які породжені рядом об'єктивних чинників (специфікою розвитку та рівнем стабільності, а також етапом «великого циклу», що відбиває хвилеподібні зміни економічної кон'юнктури) [5, с. 170]. Криза – це очищення економічного організму. Це не лише реальна можливість, а й необхідність кардинальних реформ, здатних забезпечити прискорений кількісний і якісний розвиток економіки в майбутньому [6, с. 42]. Тобто, з одного боку, фінансові кризи є характерним явищем для будь-якої економічної системи, і тут немає нічого особливого, а з другого – нинішній кризі притаманний ряд специфічних особливостей та унікальна комбінація факторів і передумов, що призвели до її виникнення, поширення та ескалації. По-перше – сучасна глобальна фінансова криза розпочалась на ринках розвинених країн, які вважалися взірцем для інших держав, коли мова йшла про розбудову фінансового регулювання та нагляду. По-друге, криза відбувається за умов надзвичайно високого рівня взаємозалежності національних економік.

А. Кудрін до фундаментальних причин теперішньої фінансової кризи відносить: надлишок ліквідності в економіці США, розвиток новітніх фінансових інструментів, м'яку грошово-кредитну політику ФРС США й асиметрію інформації [8, с. 9]. На думку А. Смірнова, головними причинами фінансової кризи є надлишкова ліквідність та «борговий пузир» [9, с. 4]. Узагальнення емпіричної літератури та ретроспективний аналіз світового досвіду дає змогу визначити сам механізм поширення нинішньої фінансової кризи, що включає ідентифікацію джерел (умови та фактори), апарату розвитку (прояв та особливості), а також наслідків глобальної фінансової кризи.

Таблиця 1

Кількість фінансово-економічних криз у минулому [7, с. 34]

Країни	Роки	Банківські кризи	Валютні кризи	Подвійні кризи
Розвинені країни	1880–1913	4	2	1
	1919–1939	11	13	12
	1945–1971	0	21	0
	1973–1997	9	29	6
Країни з ринками, що формуються	1880–1913	11	6	8
	1919–1939	7	3	3
	1945–1971	0	16	1
	1973–1997	17	57	21

Причинами фінансової кризи у світовому господарстві можна вважати проблеми в американській економіці, що виникли внаслідок різкого скорочення заощаджень, зростання обсягів дешевих кредитів, неадекватного споживання та спекуляцій на ринку ризикованих іпотечних цінних паперів. Як відомо, найбільша у світі американська економіка розвивається завдяки споживачам, оскільки впродовж останніх 30 років її витрати формують близько 2/3 ВВП країни. Саме цей факт зумовлює збільшення доходів населення і державного бюджету США. Для порівняння, заборгованість фінансового сектору США збільшилася з 16% американського ВВП у 1976 до 116% ВВП у 2007 р. **Не сприяли ощадливості американців і низькі процентні ставки за кредитами, які майже в необмежених обсягах отримували банки США від Федеральної резервної системи, що, своєю чергою, призводило до практично нульових, з урахуванням інфляції, розмірів реальних процентів за депозитами. Протягом 2002-2005 років ринок нерухомості США розвивався бурхливими темпами, що було пов'язано з високим рівнем купівельної спроможності й інвестиційної привабливості даного сектора економіки. Зі зростанням попиту на житло й відповідною пропозицією підвищувалися й ціни, досягнувши темпів 20-50% на рік. Інвестиційна привабливість переросла спочатку в ажіотаж, а потім у паніку.**

Почали виникати нові схеми кредитування, що пропонували брати кредити з надзвичайно низькими ставками за перші роки. Також деякі фінансово-кредитні установи давали можливість позичальникам виплачувати щомісячно тільки проценти за кредитами, а на завершальному етапі – основну суму кредиту єдиним платежем [10, с. 79]. **Очевидно, що в якийсь момент це не могло не призвести до ситуації, коли більшість пересічних американців уже не могли брати нові кредити і були змушені припинити нарощувати обсяги споживання, займаючись виключно поверненням накопичених боргів, або навіть відмовлятися від придбаних у кредит нерухомості, автомобіля, інших товарів. Надалі через зростання світового рівня інфляції Федеральна резервна система США переглянула величину ставки за кредитами та збільшила її до 5,25%. Результатом цього кроку стала нездатність 40% боржників розрахуватись за своїми боргами. Масовий попит на житло значно знизився, а ринок заповнили пропозиції заставлених і спекулятивних квартир. Усе це спричинило відчутне скорочення відповідних ринків та секторів економіки США, як наслідок – різке падіння курсів цінних паперів на американському фондовому ринку, серія банкрутств провідних світових фінансових компаній, поширення фінансової кризи на реальний сектор світового господарства, падіння попиту на світових ринках і як результат – обвал цін на сировинних ринках, стагнація провідних економік світу.**

Але виникає цілком слушне запитання: чому, розпочавшись у США, криза набула світового характеру? По-перше, сучасний світ живе в умовах доларового еквівалента, оскільки долар є одночасно головним платіжним засобом у сфері міжнародного обміну й резервною валютою. Усі інші валюти світу, товари й послуги оцінюються в доларах. Так, якщо у 1995 р. в обігу було 380 млрд. дол. (2/3 за межами США), то в 2007 р. ця цифра перевищила 1 трлн. дол. По-друге, **останнє десятиліття частка американських акцій у світовій біржовій капіталізації зростає з 35% до 60%, а частка американських облігацій – з 10% до 30%. Власниками американських цінних паперів є здебільшого центральні банки і фінансово-кредитні установи інших країн. Загалом багато потужних європейських банківських установ, намагаючись отримати прибутки, наповнювали свої активи цінними паперами США, що призвело до виникнення фінансових труднощів у цих банках і стало одним із чинників послаблення євро. По-третє, у більшості країн використовувались такі моделі оцінки ризиків, які не забезпечували адекватного прогнозування розвитку ситуації.**

Таким чином, головною причиною фінансової кризи за умов глобалізації фінансових ринків стало перетворення лідерів світового банківського сектора на інститути обслуговування спекулятивних потоків міжнародного капіталу. Для порівняння, США позичають закордоном 2 млрд. дол. протягом кожного робочого дня. До цього слід додати дефіцит федерального бюджету, який за підсумками 2009 р. склав 1,18 трлн. дол. [11, с. 3]. Щоденний обсяг операцій на світовому валютному ринку у «докризовий період» становив майже 2 трлн. дол. За оцінкою експертів, лише 5% їх загальної суми пов'язані з реальною економікою, решта – це спекулятивні трансакції.

Оскільки суто в хронологічному плані кризові явища спочатку з'явилися у фінансово-банківському секторі, тому першою реакцією на них стало «традиційне» зниження центральними банками облікової ставки та норм резервування для комерційних банків. Такий шлях обрали США (з 4,5% до 0,25%), ЄС та Японія (з 0,5 до 0,1%) [13, с. 34]. Втім, як засвідчила практика, головними інструментами подолання кризи все-таки залишаються бюджетні та податкові механізми. Так, Німеччина та Угорщина, реалізуючи програму посилення довгострокового потенціалу зростання та впливу на державні фінанси, сконцентрували свою увагу саме на цих механізмах, забезпечивши підтримку домашніх господарств, розвиток інфраструктури, розширення спектра пільг у сфері податків і зборів [14, с. 23]. Окреме місце в національних програмах протидії кризі займають заходи, спрямовані на технологічну модернізацію соціальної і транспортної інфраструктури. Так, наріжним каменем пакета заходів сприяння економічного розвитку Китаю є підтримка сектору будівництва, розвиток транспортних магістралей, розширення мережі закладів медицини та освіти. Наприклад, одним із наймасштабніших інфраструктурних проєктів повинна стати розбудова залізничної мережі, в яку Китай інвестував 5 трлн. юанів (730, 6 млрд. дол. США) до 2020 р.

У сучасній економічній історії досі не було прикладів таких масштабних заходів саме фінансової допомоги банківському та фінансовому секторам за рахунок бюджетних коштів з метою стабілізації. Ніколи ще національні уряди та банки не йшли на запровадження державного контролю над банківськими та фінансовими установами до націоналізації включно. Таким чином, руйнівні наслідки фінансових криз свідчать, що в сучасному світі мобільного капіталу кожна країна, незалежно від внутрішніх чинників, може зазнати фінансових втрат. Проблема полягає у неконтрольованості загальної маси капіталу, в результаті чого існує великий ризик виникнення дисбалансу між грошима і товарами. Блискавичний відплив капіталу з ринку спричинює девальвацію місцевої валюти, банкрутство банків, економічний спад. Надмірна активність міжнародного капіталу **призводить до диспропорцій в економіці**, які при зміні зовнішньої кон'юнктури рано чи пізно виходять на поверхню.

2008 р. став черговою «перевіркою на міцність» вітчизняного банківського сектору. Виникнення фінансової кризи в Україні, на нашу думку, було неминучим, оскільки вітчизняний банківський сектор має високий ступінь фінансового ризику та значну залежність від зовнішнього фінансування. Таким чином, вплив зовнішнього чинника лише прискорив реалізацію внутрішніх дисбалансів в економіці України, які накопичувались протягом останніх років.

Так, значний приплив іноземного капіталу в банківську систему України впродовж 2005-2008 рр., з одного боку, став фактором економічного зростання, а з іншого – підвищив вразливість економіки України до змін настроїв на світових фінансових ринках. Адже банки з іноземним капіталом, щоб відшкодувати високі затрати при входженні на український ринок банківських послуг, зосередили свою увагу на розвитку роздрібного сегмента, що дозволяло забезпечити значний приріст активів і високу процентну маржу. Як результат, в Україні спостерігався кредитний бум – об-

Антикризові заходи, які реалізуються в різних країнах *

Антикризові заходи	Країни
1 блок – підтримка банківської системи <i>Завдання: запобігання дестабілізації (зупинки) національних кредитно-банківських систем</i>	
Рекапіталізація банків	США, Австрія, Бельгія, Німеччина, Греція, Іспанія, Італія, Кіпр, Люксембург, Португалія, Фінляндія, Данія, Швейцарія, Саудівська Аравія, Казахстан
Використання стабілізаційних кредитів	Франція, Іспанія, Іспанія, Італія, Швеція, Норвегія, Великобританії
2 блок – грошово-кредитна політика <i>Завдання: стимулювання економічного зростання і доступу до кредитних ресурсів; стабілізація платіжного балансу</i>	
Зниження процентних ставок з метою запобігання дефляції	США, Канада, Швеція, Норвегія, Данія, Австралія, Японія, Китай, Індія
Зниження норм резервування	Китай, Бразилія, Болгарія
3 блок – підтримка реального сектора економіки (стимулювання попиту) <i>Завдання: підтримка галузей, які зорієнтовано на внутрішній попит, за рахунок яких забезпечується занятість (кейнсіанський підхід)</i>	
Підтримка окремих галузей: 1) автомобілебудування; 2) транспортна інфраструктура; 3) енергопостачання; 4) інноваційні технології; 5) агропромисловий комплекс; 6) експорт	1) Канада, Франція, Китай; 2) Канада, Китай; 3) Франція; 4) Китай; 5) Китай, Казахстан 6) Китай, Казахстан
Зменшення податків	Німеччина, Франція, Китай, Індія
Підвищення податків	Литва
Підтримка малого і середнього бізнесу	Німеччина, Японія, Китай

* Побудовано на основі [12, с. 100; 13; 14; 15]

сяги кредитів у 2006-2008 рр. зростали зі швидкістю 70% на рік, а їх відношення до ВВП підвищилося до 83,4% на кінець 2008 (порівняно з 35,4% на кінець 2005 р.).

Відносна дешевизна і легкість доступу до зовнішніх джерел фінансових ресурсів слугували вагомим аргументом на користь кредитування в іноземній валюті для купівлі імпортованих товарів, а це, своєю чергою, посилювало доларизацію в країні. Крім того, валютні позики спрямовувалися на купівлю імпортованих товарів, що вело до погіршення зовнішнього та внутрішнього товарно-грошового балансу, вивезенню коштів з України, падінню попиту на продукцію вітчизняних виробництв орієнтованих на внутрішній ринок.

Аналізуючи макроекономічну ситуацію сьогодення, грошово-кредитну політику, фінансовий стан вітчизняних банківських установ, можна виокремити коло проблем, які потребують вирішення, а саме: недостатня розвиненість фондового ринку («непрозорість» ціноутворення, закритість емітентів); відсутність механізму, який би сприяв створенню спеціалізованих, кооперативних і місцевих банків; територіальна нерівномірність банківської системи. Зауважимо, у Києві зосереджено 60% материнських банківських установ, а в 10 областях України взагалі немає банків – юридичних осіб. Нині по Україні в цілому на 100 тис. населення припадає 0,3 банка, для порівняння: у Німеччині – 5,0, Італії – 15,3. **На сьогодні посилення власних конкурентних пози-**

цій – єдиний правильний шлях, адже захоплюватися надто протекціоністськими заходами в законодавчому полі не слід через те, що, по-перше наслідками таких дій може стати погіршення іміджу України у світовій спільноті та створення штучного бар'єра між світовою та вітчизняною фінансовою системою в умовах глобалізації. По-друге, згідно з обумовленими чинними міждержавними угодами Україна не може ставити умови з іноземним капіталом в гірші умови ведення бізнесу, ніж свої національні банки.

Таким чином, з метою усунення загроз для збалансованого розвитку фінансової системи України та забезпечення керованістю борговими процесами необхідно розробити стратегію розвитку банківського сектора, зорієнтовану на послідовний розвиток банків з національним капіталом, котрі спеціалізуються на реалізації стратегічних економіко-соціальних завдань. Значного підвищення конкурентоспроможності банківського сектору України, на наш погляд, можна досягнути шляхом формування банківських холдингів, що дозволить, з одного боку, протистояти світовим фінансовим корпораціям, які поглинають вітчизняні банки з неймовірною швидкістю і перетворюють їх на свої функціональні підрозділи, а з другого – сприятиме зміцненню банківської системи України, підвищенню стабільності і поверненню довіри населення до банківських установ.

На сьогодні у банківському секторі необхідно прискорити прийняття системи індивідуальних нормативів ліквідності для банків, які займаються довгостроковими інвестиціями. Так, не можна різко зменшити процентні ставки (зважаючи на небезпеку зростання інфляції) або тримати їх на високому рівні (штучне охолодження економіки в період низької економічної активності теж приховує руйнівні наслідки). Кредити мають бути доступними для підприємців малого і середнього бізнесу, фермерських господарств, та найважливіше – банки повинні вибрати інвестиційні, перспективні напрямки. Політика Національного банку щодо інвестиційних кредитів має бути м'якшою, а от, **скажімо, щодо роздрібних продуктів (кредитів на поточне споживання) НБУ повинен проводити жорстку політику.** Відповідно й економічні нормативи Національного банку для банківських установ мають бути у двох напрямках. Так, інвестиційні проекти з дешевим кредитуванням варто узгоджувати спеціальною комісією Національного банку та Кабінету Міністрів України. Слід скеровувати національні кредитні ресурси на обслуговування виробництва, промисловості, сільського господарства, а банківське регулювання має бути спрямоване на забезпечення надійності банківської системи. Держава повинна знайти кошти для фінансування стратегічних інвестицій, які згодом принесуть позитивний результат.

Підбиваючи підсумки даного дослідження, можемо зробити висновок, що фінансування інвестицій в основний капітал має ґрунтуватися на процесах мобілізації внутрішніх заощаджень і їх продуктивного використання, а не на залученні іноземного капіталу, який у багатьох випадках виконує роль детонатора фінансових потрясінь. Враховуючи те, що на сьогодні існують серйозні фінансові та економічні ризики, пов'язані з можливим посиленням нестабільності, коливанням ліквідності банків, спекулятивними змінами попиту та пропозиції на грошово-кредитному ринку, одним із шляхів нівелювання цих ризиків та дисбалансів у фінансово-банківській сфері може стати ефективніше використання потенціалу державних банків у захисті національних інтересів. Зменшення державної частки на банківському ринку, своєю чергою, може призвести до обмеження впливу держави на фінансування пріоритетних напрямів економіки та створити негативний дисбаланс між національним та іноземним капіталом.

Список використаних джерел

1. Europe's debts crisis spins out of control. Acropolis now // The Economist. – 2010. – May 1st-7th. – P. 11.

2. Колодко Гж. Від ідеології неолібералізму до нового прагматизму / Гж. Колодко // Економіка України. – 2010. – № 9. – С. 4- 9.
3. Krugman P. The return of Depression economics and the crisis of 2008 / P. Krugman. – Oxford, New York : Princeton University Press, 2009. – 325 p.
4. Туган-Барановський М. И. **промышленные кризисы. Очерк из социальной истории Англии** / М.И. Туган-Барановський. – К. : Наукова думка. 2004. – 368 с.
5. Кондратьев Н.Д. Проблемы экономической динамики – М: Экономика, 1989. – 526 с.
6. Довбенко М. **Як подолати економічну кризу? Рекомендації нобеліантів і українські реалії** / М. Довбенко // Вісник НАН України. – 2009. – №6. – С. 42.
7. Рудый К. Глобализация экономики // Белорусский вестник. – 2002. – № 6. – С. 30 –34
8. Кудрин А. Мировой финансовый кризис его влияние на Россию / А. Кудрин // Вопросы экономики. – 2009. – №1. – С. 9-27.
9. Смирнов А. Кредитный «пузырь» финансового рынка / А. Смирнов // Вопросы экономики. – 2008. – №10. – С. 4–31.
10. Гуцал І. С. Проблеми і перспективи інвестиційних банків / І. С. Гуцал // Фінанси України. – 2009. – №11. – С. 78-82.
11. Саркісян А. Монополія долара та перспективи нового фінансового порядку / А. Саркісян // Фінансовий ринок України. – 2009. – №10 (72) – С. 3.
12. Фоміна М. В. Сучасна фінансово-економічна криза: особливості та шляхи подолання / М. В. Фоміна // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2009. – №6. – С. 100. **OECD Economic Outlook. Interim Report, March 2009, P. 34.** – Режим доступу : www.oecd.org/dataoecd/3/62/42421337.pdf.
13. Науменкова С. В. **Проблеми подолання негативного впливу глобальних диспропорцій та формування нового геофінансового механізму** / С. В. Науменкова, С. В. Міщенко // Фінанси України. – 2009. – №3. – С. 23-36
14. Luc Laeven, Fabian Valencia. Systemic Banking Crises: A New Database International Monetary Found. – 2008 – 78 p.

Філонова І.Б. Стратегические аспекты устойчивого развития банковской системы Украины под воздействием глобализационных процессов.

Отражены основные аспекты влияния финансовой глобализации на деятельность банков; систематизированы проблемные факторы, тормозящие развитие банковской системы Украины; определены перспективные направления устойчивого развития отечественного банковского рынка, разработаны предложения по повышению финансовой устойчивости украинских банковских учреждений с целью сохранения их конкурентных позиций на международной арене.

Ключевые слова: глобализация, банковские системы, банки, финансовый кризис.

Filonova I.B. Strategic Aspects of Banking System Sustainable Development in Ukraine in Terms of Globalization Processes.

The basic aspects of financial globalization influence on banking activity are outlined; problem factors that restrain development of banking system of Ukraine are systematized; perspective directions of domestic banking market sustainable development are defined; suggestions over strengthening of Ukrainian banking institutions financial stability with the aim of their competitiveness positions maintenance on international arena are made.

Keywords: globalization, banking systems, banks, financial crisis.

Надійшло 06.12.2010 р.